

Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı/Türk Musikisi Yazılı Kaynağı: Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârî*

Gökhan Yalçın**

Öz

Akovalızâde Hâtem Efendi on sekizinci yüzyılda yaşamış divan edebiyatı şairidir. Birkaç çalışmaya göre Akovalızâde Hâtem Efendi'nin şairliğinin yanı sıra musiki yönünün de olduğu, hatta bir edvâr yazdığı anlaşılmaktadır. Fakat bu bilgilerin dışında özellikle de *Hatem Edvari*'nin içeriği hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Bu çalışmanın amacı da Akovalızâde Hâtem Efendi'nin Edvâr'ının genel özelliklerini Türk musikisi nazariyat tarihine en azından ikinci kaynaklardan da olsa tanıtmak olarak belirlenmiştir. Bu amaçla *Hâtem Edvârı* adının geçtiği üç eser (*Kevserî Mecmuası*, 1806 tarihli İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan "T 1856" numaralı *Edvâr-ı İlm-i Musiki* adlı yazma eser ve 1864 tarihli *Hâşim Bey Mecmuası*) incelenmiş ve *Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı*'na ilişkin bilgiler derlenerek edvârın genel hatları ve içeriği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Türk musikisi, edvâr, Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı, Kevserî mecmuası, Hâşim Bey mecmuası, Edvâr-ı İlm-i Musiki.

* Geliş Tarihi: 12 Şubat 2016 – Kabul Tarihi: 8 Kasım 2016

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Yalçın, Gökhan. "Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı/Türk Musikisi Yazılı Kaynağı: Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı." *bilig*, no. 101, 2022, ss. 135-162.

** Doç. Dr., Harran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü – Şanlıurfa/Türkiye
ORCID: 0000-0003-2604-9745
gyalcin@harran.edu.tr

Giriş

Akovalızâde Hâtem Efendi on sekizinci yüzyıl divan edebiyatı şairidir. Asıl adı Ahmed'dir. Şiirlerinde Hâtem mahlasını kullanan Ahmed Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Mora yakınlarındaki Akova'da doğan Hâtem Efendi'nin babası divan kâtibi Osman Şehdî Efendi'dir. Hâtem, babasının Akovalı oluşu sebebiyle Akovalızâde olarak da bilinir. Akovalızâde Hâtem Ahmed Efendi 1703'te İstanbul'a gelerek burada tahsilini tamamlamış, Mîr-âhûr Emîr Efendi gözetiminde hüsn-i hat, sülüs ve nesih yazı çalışmaları yapmıştır. On yıla yakın Mısır'da bulunmuştur. Kaynaklar şairin bu süre içinde burada uzlete çekilmiş olduğundan bahsetmektedirler. Hac için gittiği Mekke'de Nakşibendî tarikatı şeyhlerinden Ahmed Curyânî'den feyz almıştır. Râmiz¹ tezkiresinde², şairin Mekke'den sonra bir süre Keşan ve Turhal'da kaldığı, daha sonra memleketi olan Yenişehir-i Fener'e döndüğü kaydedilmiştir. Hâtem ömrünün son günlerini geçirdiği Yenişehir-i Fener'de H.1168 (M.1754) Rebi'ül-âhîr'inin yirmi yedisinde (10 Şubat 1755) vefat etmiştir. Şair, Yenişehir-i Fener'de, Kozlu Camii ile Murad Ağa Camii arasındaki kabristanda medfundur (Varışoğlu 4-6).

Hâtem'in en bilindik eseri Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan *Divanı'dır*. Hâtem'in *Divanı*'nın dışında ahlâk ilmine dair Arapça bir manzumesi ve şerhi, *Tuhfe-i Şâhidî* şerhi, Bedrî Reşîd'in *Elfâz-ı Küfr* risalesinin şerhi, hesaba dair Şerhü'l-lem'a isimli bir eseri ve *Mültekâ* şerhi vardır. Ayrıca, şairin Arapça takrîrleri, talebelerinden "İbn-i Reyhân" lâkabıyla anılan Muhammed Sa'îd Efendi tarafından *Fevâid-i Hâtem* ismiyle bir araya getirilmiştir (Varışoğlu 204).

Hâtem'in bu özelliklerinin dışında güçlü bir musiki kültürüne sahip olduğu düşünülmektedir. *Hâtem Divanı*'nda musiki usul ve makamlarına dair bir manzume bulunur. Musikiyle alâkalı terim ve deyimler içeren bu manzume bir "kâr-ı nâuk³" örneğidir. Hâtem'in bu kasidesi⁴, onun musiki kültürünün boyutlarını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir (Varışoğlu 204-205). Kısaca, "Hâtem Efendi"nin "Akovalızâde Hâtem Efendi" olarak bilinen ve musiki konusunda derin bilgilere sahip, divan sahibi, şair olduğu söylenebilir. Varışoğlu'nun (200) Hâtem Efendi'nin *Divanı* üzerine yaptığı çalışmasında konu ile ilgili tespitleri dikkat çekicidir:

Şairin musiki usul ve makam adlarını içeren bir kasidesi, bir gazeli ve bir şarkısı, baştan sona musiki atmosferiyle doluydu ama diğer şiirleri de incelediğimizde hemen her manzumede musikiyle ilgili en az bir terimle karşılaştık. Taradığımız hiçbir kaynakta, musiki geçmişiyle alâkalı herhangi bir bilgiye rastlayamasak da şiirlerindeki yoğunluk, bizi, şairin bugüne kadar hiç ortaya konmamış bir yönüne götürdü.

Hâtem Efendi'nin musiki yönünün ve musiki geçmişinin ortaya konulması amacı ile Türk musikisi yazılı ve basılı kaynakları incelenmiş, "Akovalızâde Hâtem Efendi" isminin geçtiği üç musiki nazariyat kitabı (edvâr) olduğu belirlenmiştir. On sekizinci yüzyıl Türk musikisi yazma eserlerinden *Keuserî Mecmuası*, 1806 tarihli İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan "T 1856" numaralı *Edvâr-ı İlm-i Musiki* adlı yazma eser ve 1864 tarihli *Hâşim Bey Mecmuası*'nda *Akovalızâde Hâtem Edvârı* adı zikredilmektedir (Yalçın 2070). Bu eserlerin dışında *Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı* ile ilgili başka hiçbir bilgi ya da çalışmaya ulaşılamamıştır.

Kısaca, on sekizinci yüzyıl şairi olan Akovalızâde Hâtem Efendi'nin musiki yönünün, hatta bir Edvârı'nın olduğu anlaşılmaktadır. Bu edvârı bulunduğu o yüzyıl ile ilgili önemli bir kaynağa ve bilgilere ulaşılacağı ortadadır. Bu çalışmanın amacı da Akovalızâde Hâtem Efendi'nin Edvârı'nı ve genel özelliklerini Türk musikisi nazariyat tarihine en azından ikinci kaynaklardan da olsa tanıtmak olarak belirlenmiştir. Bu amaçla, araştırmada ilk olarak Akovalızâde Hâtem Efendi ile ilgili genel bilgilere ulaşılmış bu bilgiler doğrultusunda musiki yönü araştırılmıştır. *Hâtem Divanı* olarak bilinen eserinin musiki terimleri ile bezenmesinin dışında edebî eserlerinde başka bilgilere ulaşılamamıştır. *Keuserî Mecmuası*'nda *Akovalızâde Hâtem Edvârı* bilgisinden hareketle kütüphanelerde böyle bir edvâr kitabının olup olmadığı araştırılmıştır. Fakat böyle bir eserine ulaşılamamıştır⁵. İkinci olarak *Hâtem Edvârı* adı geçen üç eser (*Keuserî Mecmuası*, 1806 tarihli İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan "T 1856" numaralı *Edvâr-ı İlm-i Musiki* adlı yazma eser ve 1864 tarihli *Hâşim Bey Mecmuası*) incelenmiş ve *Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı*'na ilişkin bilgiler derlenerek edvârın genel hatları ve içeriği ortaya konulmaya çalışılmıştır⁶.

Hâtem Efendi Edvârî'na Dair İlk Bilgiler

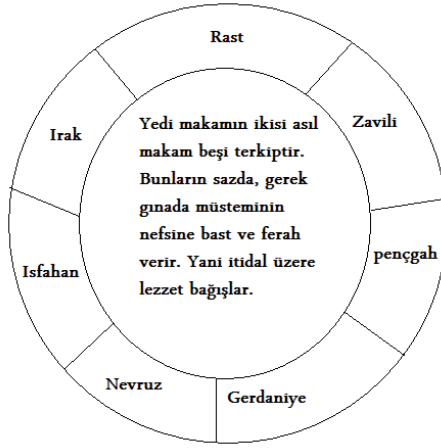
Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârî'ndan alıntı yapıldığı belirlenen ilk ve ana kaynak eser *Keşerî Mecmuası*'dır⁷. Fakat bu eser uzun süre özel arşivde bekletilmesinden dolayı *Hatem Edvarı* ile ilgili bilgiler ortaya çıkmamıştır. Diğer eser ise İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunan "T 1856" numaralı *Edvâr-ı İlm-i Musiki* adlı yazma eserdir (Bu eser *Keşerî Mecmuası*'nın istinsahıdır). Üçüncü eser ise 1864 tarihli *Hâşim Bey Mecmuası*'nın ikinci baskısıdır. Bu basılı kaynakta ve *T 1856*'da Hâtem Edvârî'ndan şu bilgi alıntı yapılmıştır:

Tablo 1

Hâşim Bey Mecmuası'nda ve T 1856'da Hâtem Edvârî Alıntısı

Hâşim Bey Mecmuası (1864)	T 1856 (1806)
	

Tablo 1'de T 1856 *Edvâr-ı İlm-i Musiki* nüshasında ve *Hâşim Bey Mecmuası*'nda insanlar üzerinde tesiri olan yedi makam isminin daire olarak resmedildiği görülmektedir. Bu dairenin üzerinde ise şu açıklama vardır; "İş bu dairede terkim kılınan makamât Hakim Fisagoras'ın ihtiradır. Akovalı Hâtem Efendi'nin Edvârî'ndan müstahrectir" (Hâşim 75)⁸. Alıntıda küçük farklar vardır ki, *T 1856*'da müellif adı "...Hâtem Efendi..." olarak, *Hâşim Bey Mecmuası* ve *Keşerî Mecmuası*'nda ise "...Akovalı Hâtem Efendi..." olarak yazılıdır. Alıntının içeriği ise Resim 1'de verilmiştir (Yalçın 2070);

Resim 1. *Akovalı Hâtem Efendi Edvârî'ndan yapılan alıntı*

Kevserî Mecmuası üzerine yapılan bazı çalışmalarda da yanlış çeviriden dolayı *Hâtem Edvârî*'nden haberdar olunamadığı anlaşılmaktadır. Popescu Judetz'in "Kevserî Mecmuası" adlı çalışması bunun bir örneğidir. Judetz, *Kevserî Mecmuası*'nı Rauf Yekta Bey'in özel koleksiyonundan özel izinle (İ. Baha Sürelnan'ın izniyle) inceleme fırsatı bulmuş ve bu hızlı incelemeden ortaya çıkan çalışmasını da kitapçık olarak Bülent Aksoy 1998 yılında yayınlamıştır. *Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârî* ile ilgili alıntı olan bölüm başlığı Resim 2'de verilmiştir.

ادوار خاتمك بقية سيدار

Resim 2. *Kevserî Mecmuası'nda Hâtem Edvârî alıntısı*

Yukarıda verilen bilgi Judetz tarafından "Edvâr-ı kadîm bakıyyesidir" (Judetz 20) olarak çevrilmiştir. Hâlbuki yukarıda verilen eski harflerle yazılı cümlede "Edvâr-ı Hâtem'in Bakıyyesidir" yazılıdır. Görülmektedir ki bu yanlış okuma neticesinde *Hâtem Edvârî*'nin adı, varlığı belki istemeden de olsa bir müddet daha göz ardı edilmiş oldu. Fakat araştırmacılar tarafından *Kevserî Mecmuası*'nın bir mikro filmine ulaşılması sonucunda ilk çalışmalarla en azından *Akovalızâde Hâtem Edvârî* ismi duyurulmuş oldu (Ekinci 205, Yalçın 2069).

Bilindiği gibi on sekizinci yüzyıl ve on dokuzuncu yüzyıl Türk musikisi yazılı kaynaklarında alıntının nereden yapıldığı bilgisine genellikle rastlanılmaz. *Keuserî Mecmuası*'nda ve T 1856'da, hatta *Hâşim Bey Mecmuası*'nda da alıntılarının nereden yapıldığı yazılmamıştır. Bu şartlarda Tablo 1'de verilen alıntının dışında *Hâtem Edvârî* alıntısının *Keuserî Mecmuası*'nda, T 1856'da ve *Hâşim Bey Mecmuası*'nda hangi bölümde, kısımda ya da sayfada olduğunu tespit etmek imkânsız gibidir. Tablo 1'de yapılan alıntı ise sadece bir daireden ibarettir. Fakat sadece *Keuserî Mecmuası*'nda yer alan Resim 2'de verilen bilgi (bir anlamda bölüm başlığı) *Hâtem Edvârî* isim bilgisini vermesinin yanı sıra *Hâtem Edvârî* alıntısının mecmuanın hangi kısımda yer aldığı bilgisini de vermektedir. Çünkü "Edvâr-ı Hâtem'in Bakıyyesidir" başlığı aslında *Hâtem Edvârî* başlığı verilmeden yapılan alıntının kime ait olduğu ve hangi kısım olduğunu bize işaret eder. İşte bu "bakıyye-kalan" kısım *Keuserî Mecmuası*'nda *Hâtem Edvârî*'nin nerede başlayıp ve nerede bittiğinin ana hatlarını da çizmektedir. Bu *bakıyye* bölümü varak 198âda yer almaktadır. İşaret ettiği *Hâtem Edvârî* ise varak 216âda başlamaktadır. Kısaca isim verilmeden alıntı yapılan bölüm ya unutulmuş ya da başka bir nedenden dolayı tamamlanamamış ve kalan bilgiler önceki sayfalardan bir boşluğa üzeri çizilerek, sonradan eklenmiştir. *Bakıyye* bölümü ile eksik bölümde aynı bilgiler vardır. Başka bir ifade ile *Keuserî Mecmuası*'nda 198âda verilen bilgiler 222âda tekrar edilmektedir. Eğer bu kalan kısım olmasaydı *Hâtem Edvârî* alıntısını anlamak hemen hemen imkânsız olurdu diyebiliriz. Bu sayede *Akoyalızâde Hâtem Efendi Edvârî* alıntılarını incelemek mümkün olmaktadır. *Keuserî Mecmuası* dışında *Hâtem Edvârî* bölümüne işaret eden başka bir nüsha yoktur.

Bu bilgiler ışığında *Akoyalızâde Hâtem Efendi Edvârî*, *Keuserî Mecmuası*'nda 216a-224a varaklarında, *Keuserî Mecmuası*'nın birkaç bölüm dışında istinsahı olan T 1856'da eksik olarak 63a-65a varaklarında ve yine *Keuserî Mecmuası*'ndan alıntılar içeren *Hâşim Bey Mecmuası*'nda ise 46-49. sayfalarda yer aldığı tespit edilmiştir. Bu varak ve sayfalarda elde edilen bilgiler çalışmanın "Hâtem Edvârî'nin İncelenmesi" bölümünde daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Hâtem Edvârî'nin İncelenmesi

Akoyalızâde Hâtem Efendi Edvârî olduğunu belirlediğimiz kısım *Keuserî Mecmuası*'nda *Hâtem Divanı*'ndan bir gazel alıntısı ile başlamaktadır (G

86). Altı beyitlik bu gazel *Hâtem Edvârî*'nin bir nevi kapağı şeklindedir (Kevserî vr. 216a).

Hâtem Edvârî'nda Birinci Bölüm ve Açıklaması

Hâtem Edvârî'nin ilk bölümü “Der-Beyân-ı Esrâr-ı Nây-ı Şerîf Menâkıb-ı Mevlânâ” başlığı ile başlamaktadır (Kevserî vr. 216b-217a). Bu başlıktan da anlaşılacağı üzere bu bölüm “ney'in esrarı” üzerinedir ve Hz. Mevlânâ'nın da bu konuda nükteler (ince anlamlar) buyurduğundan bahsetmektedir. Bu bölümde Hz. Mevlana'nın anlattığı belirtilen Hz. Ali, kuyu ve ney hakkında olan eski bir rivayete yer verilmiştir:

Böyle nakl olunur ki Hz. Mevlânâ bir gün nâyın esrarını keşf idüp *Nun ve'l-kalem i vemâ yesturûn*⁹ ayet-i kerime işaretiyle *ve evvelu mâ halake'l-kalem*¹⁰ hadîs-i şerîfi ibâresiyle bî-nihâye nükteler buyurdu. Âhir bu hikâyeyi bast eyledi. Bir gün risâlet-penâh Hazret-i Habîbu'llâh aleyhi's-selâm Aliyyü'l-Murtazâ'ya tenhâca ihvân-ı safâlar esrârından bir nesne buyurdu. Ve hem vasiyyet eyledi ki nâ-mahreme bu esrârı keşf eyleme. Hz. Alî kırk gün tahammül edüp hıfz eyledi. Ziyâdeye mâlik olmayıp, bî-hod olup bir sahrâya yüz tutup giderdi. Bir kuyu gördü. Kimse haberdâr olmasın deyüp mübârek başını ol kuyunun içine eyüp söyledi. Ba'dehu sükût idüp gittiler. Bir nice günden sonra ol kuyuda bir dâne kamış bitti. Bir çoban ol kamışı kesüp düdük düzdü. Ve koyunları yanında çalardı. Bir mer-tebe olurlardı ki ol sahrâda olan develer ve sâ'ir vuhûş etrâfına cem olup halka olurlardı. Ve raks ve hareket ederlerdi. Bu sebeple diyâr-ı ba'idden görmeye gelüp zevk u hâlet hâsıl ederlerdi. Çünkü bu haber peygâberimize yetişti. Emreyledi çobanı getirdiler. Ve işaret buyurup ol nâyı çalıp peygâbere ve ashâba makbûl geldi. Kesb-i safâ eylediler. Ba'dehu Hazret-i Habîbu'llah buyurdular ki “bunun âvâzı ben Hazret-i Âlî'ye haber verdiğim esrârın şerhini beyân eyler diyü keşf eyledi. Böyle nakl olunur ki Hz. Mevlânâ buyurdular: Hak teâlâ Mîraç gecesi Hazret-i Risâlet-penâha aleyhi's-selâm doksan bin ke-limât ve esrâr söyledi ve emreyledi ki “otuz binin haberini vermekte muhtarsın ve otuz binin dahi ümmetin ahhârına söyle ve otuz binin dahi senin hazîne-i hâtırında kalsın. Mestûr olsun. Zira ol âlemde söylenecek sözler deyildir” deyüp işaret eyledü. Sultan-ı Enbiyâ miracı tamam idüp geldikte otuz binini ifşa eyledi. Ve otuz binini dahi

ihbârı ümmete söyledi. Ve on binini Haydar-ı Kerrâr'a haber verdi. Ve birkaç dahi ashâbın kibârına söyledi. Bâkisi gencîne-i hâtır-ı âtur sürür enbiyâda mestûr kaldı. Tâ bir gün ashâb-ı safâ ve ihvân bâ safânın oldukları makama varıp ol gizli kalan esrârı onlardan işidüp suâl eyledi ki size bunu kim haber verdi ve neden muttali oldunuz diyecek.

Hız. Mevlânâ ashâb-ı safâsından buyurur. Beyt:

Ma [Men] nihânî zi Cebrâil-i Emin
Cebrâil ...[diğer Emîn]¹¹ dârem¹²

Li'llâhî'l-hamd ol esrâra ki İhvân-ı Safâ ona muttali olmak hissetinden hayran iken bizden dirîğ eylemediler diyüp keşf eyledi:

Hamüş kün âher demî dustûr budî goftî

Sirrî ki ne goftend est kes derggûş-ı İhvân-ı Safâ¹³ (Kevserî vr. 216b-217a)

Görüldüğü üzere Hız. Mevlânâ, neyin esrarını “kalem” konulu ayet-i kerime ve hadis-i şerife dayandırarak anlatmaktadır. Bilindiği üzere Hız. Mevlânâ'nın *Mesnevî'sinin* ilk beyitleri ney üzerinedir, kalem bu beyitlerde yer almaz. Fakat Hız. Mevlânâ'nın kalem ve ney ilişkisi *Mesnevî'si* üzerine yapılan şerhlerde daha da açıkça görülür. Hoca Neş'et'e ait “*Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt (Nây-Nâme)*” adlı Mevlânâ'nın *Mesnevî'sinin* ilk iki beytinin Molla Camî (16) tarafından yapılmış manzum Farsça şerhinin tercümesini yaptığı eserinde ney, kalem ve insan-ı kâmil (olgun insan) ilişkisine yer verilmiştir. Hoca Neş'et'e göre kalemin ney ile benzerliği vardır ve ney, neyzenin elinde ne ise kalem de kâtibin elinde aynı özelliğe sahiptir. Ney neyzenin, kalem kâtibin elinde bir kamış parçasıdır ve olgun insana ney de kalem de dense münasip olur (Molla Camî 16).

Neyin sırrı üzerine birçok kaynakta yer verilen ve Hız. Ali'ye dolayısıyla Hız. Muhammet dönemine kadar götürülen bu rivayete Charles Fonton'a göre (80) Feridüddin Attar'ın *Mantku't-tayr*¹⁴ adlı eserinde de yer verilmiştir. Fakat *Mantku't-tayr* (Feridüddin Attar 35) incelendiğinde rivayete şu şekilde yer verildiği görülür:

Mustafa bir gün, bir yerde konakladı... Askere, “Kuyudan su getirin” dedi. Birisi gitti, fakat derhal koşu koşu geri döndü ve “Kuyu kan

içinde... suyu da yok” dedi. Peygamber dedi ki: “Neden öyle kanlı, biliyor musun? Murtaza, sırlarını o kuyuya söylemişti, ondan!”

Görüldüğü gibi Charles Fonton’un atıf yaptığı bu eserde ney ile ilgili olarak bir rivayet kaydedilmemiştir. *Hâtem Efendi Edvârî*’nda da bu rivayet yukarıda verildiği gibidir. *Hâtem Edvârî*’nda “Mukaddeme mezkûr olan kıssa dahi Şeyh Attar dahi beyan eyledi” ibaresiyle *Mantıku’t-tayr* adlı esere atıf yapılarak bu rivayete itibar edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır:

Çünkü emirü’l-mü’minî Ali r.a. ol esrarını bî-karâr olup yüzünü sahrâya idüp ol kuyuya başını eyüp söylediği âlemden nây peyda olup bu kadar râz keşf oldu. Hatta Şeyh Attar «*Mantıku’t-tayr*»’ında bu yurur:

Mustafâ câyi frud âmed be-râh
Goft âb ârîd leşker-i râz câh
Reft merdî bâz âmed beşitâb
Goft berhonist çâh nîst âb
Goft bendârî zi der kâr-ı hod
Murtezâ der câh goft esrâr-ı hod
Cov ne ki hâhem ki zi gamet âhî konem
Can Âli sırr râ furû çâhî konem

Mukaddemâ mezkûr olan kıssa dahi Şeyh Attar dahi beyan eyledi. Velhasıl Hazret-i Mevlânâ kendi tarikinde nây-nevâzlık ihtiyar olunup semâ ve raks eylemesini hâlî kıyas eylemeyüb Sultan-ı Enbiyâ aleyhisselam ol çobana eshâb-ı bâ-safâ ile cem olub otururken icazet verib cümlesini makbûl idünüp hatta tuyûr ve vuhûş ve deveçikler raks eylemesini beyan idüb tahrir-i murad-ı hâlâ olan semâ ve safâyı hâlî görmeyüb ve sâ’ir bu sözü bî-ma’nâ ve bî-asl bilmeyeler. Belki *el-ihlâsu sırrun min esrârî istevdâtuhu men abatumî abdi*¹⁵ hadis-i kudsinin mâ-sadak fehm olunub ona göre Hz. Sultana el fukaranın ayin ve erkanını ve nâyı semânda *ve in min şey’in illâ yusebbihu bi hamdihî*¹⁶ remzini murad eylediklerini hafi ve bu şeyde bilinmeyüp itikad-ı pakdan eylemeyeler. Hilafını itikat edenler esrar-ı ilm-i ledünni hata ve zelil ad idüb alem-i müşahede ehlu’llâha inkar edenlerden olmayalar. Zira merdân-ı İlahide olan ilm-i ledünninin safasından mahrum olup hakayık-ı âlem-i gaybdan bî-nasîp eyledikleri mertebeyi iyatda

olmak kasdıyla mukteza-ı iradet ve muhabbet ne dairededir. Esraru'llâhî keşfine sebep olduğunu garaz ve maksûd edinmek lazımdır, vesselâm... (Kevserî vr. 217a-217b)

Rivayet kısaca şu şekildedir; Hz. Muhammed (s.a.v) Miraç günü Allah'tan aldığı bazı sırlarını Hz. Ali'ye söyler ve bu sırları kimseye ifşa etmemesini öğütler. Fakat Hz. Ali bu sırların ağırlığını daha fazla taşıyamayıp bir çölde, boş bir kuyuya bu sırları fısıldar. Bu kuyu su ile taşar ve etrafında kamışlar büyür. Bir çoban bu kamışlardan ney yapar ve üflemeye başlar. Bütün hayvanlar hatta kuşlar bu sesin ve taşıdığı esrarın etkisi ile etrafında toplanır. Bu sesler ve güzelliği Hz. Muhammed'e kadar ulaşır. Hz. Muhammed söylediği sırları neden ifşa ettiğini Hz. Ali'ye sorar. Hz. Ali de halktan hiç kimseye söylemediğini daha fazla tahammül edemediği için çölde boş bir kuyuya fısıldadığını söyler. Hz. Muhammed (s.a.v) ise: "İşte bu ney bu sırları kıyamete kadar söyler" buyururlar¹⁷.

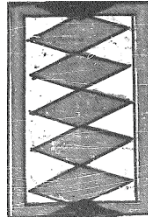
Hâtem Edvârî'nda Hz. Mevlânâ'dan menkıbelere ve ney'in sırrına yer verildiği bölümden sonra "Târîf-i Usbu'" yani parmağın tarifi adlı bölüme geçilmektedir (Kevserî vr. 218a-218b; T 1856 vr. 63a).

Hâtem Edvârında İkinci Bölüm ve Açıklaması

Târîf-i Usbu'

Tarif-i usbu' deyu yed-i insanda olan başparmak¹⁸ tırnağı ucundan parmak boğumunun mafsalda olan evvel hattına değin tesmiye iderler. Ol dahi insanın kebîr ve sagîr âzâsına göre kimi insanda büyük kiminde küçük olur. Usbu'nun dahi zabıtası altı vasat şâir ard arda birbirine muttasıl olsa bir parmak i'tibâr olunur.

Suret-i Usbu'

Bir usbu bir mukarrer kol mesahiyun bir zira'a¹⁹ yirmi dört usbu' tabir iderler. Tali-i menazil-i kamere taksim eylediğimiz usbu'lar

mi'mârîyye kavlince bir zirâ [yirmi]²⁰ dört parmaktır. Velâkin yirmi sekiz usbu beşer şâirden yüz kırk şâir eder. Ve her şâirler on üçer noktaya darb olunca bin sekiz yüz yirmi nokta eder. Şah Mansur'un aslı hesabı yirmi altı hanedir. Nısfı on üç haneye taksim olunmuştur. Zira menazil-i kamerin tulû'u bir menzilden bir menazile on üç günde bir tulû eder. Bu esrar-ı acibeye göre Şah Mansur'un nısfı tulû'u menazil-i kamer hükmünce on üç haneye taksim olunmuştur. Her hanesi bir usbu' ve beş noktaya taksim olmuştur. Ve perdeleri kevkebi-i seb'a-i seyyareye mensubdur. Mesela, kevkebi-i Zuhâl perde-i aşırana nâzırdır. Ve kevkebi-i Müşteri perde-i nevaya nâzırdır. Ve kevkebi-i Mirrîh perde-i sabaya ve uzzale nâzırdır. Ve kevkebi-i Şems perde-i çargâha nâzırdır. Ve kevkebi-i Zühre perde-i segâha nâzırdır. Ve kevkebi-i Utarid perde-i nihavende nâzırdır. Ve kevkebi-i Kamer perde-i düğâha nâzırdır. Ve menazil-i kamerden gafere menazilinde ve kevkebi-i zuhâl beytinde yani makam-ı aşıranda ve esrar-ı huruf-tan harf-i sin ve adedini zuhur eyledi ve ismini bihisabil ebced altmış adet olub ve harf-i sin dahi altmış adet olmağla sure-i Yâsînde olan «sin» den murad «ya Muhammed» demekdir diyü erbab-ı tetkik tahkik ettikleri üzere nâydan murad Hazret-i Muhammed aleyhisselâmın ismi-i şeriflerine işaret olduğu gibi «Âdem ile Havva» bi-hasebi'l-ebced altmış adet olmağla bu muhafakat üzere nâydan murad Âdem ile Havva'dır. Hafî olmaya ki mucid-i âlem Âdem'e kendi cennetinden bir eşi ve mâhrem-i icadına mahz-ı keremi taalluk etmekle çeşm-i Âdem'e Havva'yı verip dil'-ı yusrundan bir duhter-i melek-manzara icad itdü. Ve cüz-i haydan halk itmekle Havva diyü tesmiye buyurdu. Ve Âdem ile Havva'nın cân u dillerini silsile-i muaşakaya bend idüb vahşet-i Âdem zail ve miyânlarında kemâl-i ülfet ü muhabbet hasıl olundu. (Kevserî vr. 218a-218b-219a; T 1856 vr. 63a)

Bu alıntıda parmak hesabı, arşın hesabı ve bir arşının kaç usbu' (parmak) olduğu gibi bilgiler verildiği görülmektedir. Burada amaçlanan ise ölçü birimini ortaya koyarak “Şah Mansur” neyinin ölçülerini anlatabilmektir. Ney çeşitlerinden özellikle Şah Mansur'un ele alınarak ölçülerinin verilmesi dikkat çekicidir. Akovalızâde Hâtem Efendi'nin *Divanı*'ndan alıntı yapılan şu beyitte de özellikle Şah Mansur seçilmiştir; “Girift-i pençe-i kânûniyam bir Şâh Mansûrun” (Varışoğlu 131). Erguner (118), *Ney Metodu* adlı çalışmasında T 1856/*Edvâr-ı İlm-i Musiki* adlı eseri incelemiş ve Şah Mansur olarak

adı geçen ney ile kastedilenin neylerin şahının mansur neyi olduğunu ya da mabeyn yani mansur ile şah ney arasında bir ney olabileceğini belirtmektedir. *Hâtem Divanı*'ndan alınan yukarıda belirtilen beyit dikkate alındığında Şah Mansur ile “neylerin şahı mansur” kastedildiği fikrine yaklaşıtır.

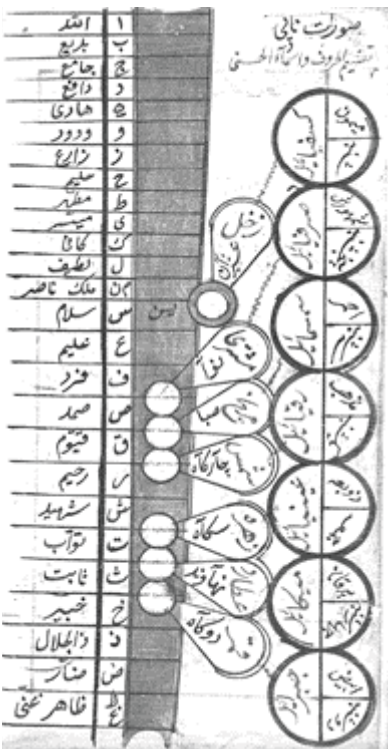
Şah Mansur neyinin ölçüleri verildikten sonra “kamer” ile ilişkisi anlatılmaktadır. *Hatem Edvar*'ında Ay'ın yörüngesi üzerinde yirmi altı nokta bulunduğu ve bu noktalar ile Şah Mansur neyinin ölçülerinin de yirmi altı olduğu benzerliği kaydedilmiştir. Bilindiği üzere bütün neylerin uzunluğu yirmi altı birimdir. Ayrıca, Şah Mansur neyinin perde sesleri ile “kevakibi seb'a-i seyyare (yedi gezegen)” arasında ilişki olduğu ve gök cisimlerinin (Satürn, Jüpiter, Merih (Mars), Güneş, Venüs, Merkür, Kamer) bu perde sesleri ile münasebeti olduğu belirtilmektedir.

Ney isminin harfleri ile (nun ve ye) Yasin suresinin harflerinin ebced hesabına göre aynı olduğu (nun:50+ye:10=60); sin (60 adet) harfinden maksadın Hz. Muhammed (s.a.v) demek olduğu, aynı şekilde de ney'den maksadın Hz. Muhammed (s.a.v) olduğu ifade edilmiştir. Aynı şekilde Âdem ile Havva'nın [Âdem=adet (elif 1+ dal=4+mim=40)=45 ve Havva=adet (ha=8+vav=6+elif=1)=15] ebced hesabıyla 60 adet olması ve neyden maksadın da Âdem ile Havva olduğu ifade edilmiştir (Erguner 118).

Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârî'nda diğer bir bölüm resim olarak kaydedilmiştir. Bu resimde bir önceki bölümde yer verilen ney ve gezegenler arasındaki ilişki resmedilmiştir (Tablo 2). *Keşerî Mecmuası* varak 219b-220a'da ve T 1856/*Edvâr-ı İlm-i Musiki* varak 54b'de ney resmi üzerinde neyin yirmi altı birim ölçüsü ile Allah'ın yirmi altı adı (esmaü'l-hüsna) arasında ilişki ebced harf karşılıkları ile resmedilmiştir. Gök cisimleri (ya da gezegenler), günler, melekler ve esmaü'l-hüsna ile neyin perde sesleri arasındaki ilişki Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2

Hâtem Efendi Edvârında Ney'in Perde İsimleri ve Gezegen Karşılıkları

Suret-i Nay (Taksimü'l-huruf-ı Esmâü'l-Hüsna) (T 1856 vr. 64b)	Hâtem Efendi Edvârı		
	Perde	Seb'a-i Seyyare (Yedi Gezegen)	Melekler günler
	Aşiran	Zuhal	Kesfeyâil Şenbe (Cumartesi)
	Neva	Müşteri	Sarneyâil Pencşembe (Perşembe)
	Saba	Merih	Nemsemâil Seşenbe (Salı)
	Çargâh	Şems	Rukyâil Yekşenbe (Pazar)
	Segâh	Zühre	Ayneyâil Cuma
	Nihavend	Utarit	Mikaîl Çarşenbe (Çarşamba)
	Dügâh	Kamer	Cebraîl Düşenbe (Pazartesi)

Türk musikisi yazılı kaynaklarında genellikle makam ya da perde sesleri ile gezegenler ve burçlar ilişkisine yer verilmektedir. Bu gelenek *Hâtem Edvârî*'nde de devam etmektedir.

Hâtem Edvârî'nde Üçüncü Bölüm ve Açıklaması

İkinci bölümde verilen Şah Mansur ile ilgili tasavvufi bilgilerden sonra bu bölümde Şah Mansur neyinin yapımı (ney açmak) üzerine belirli ölçülerde teknik bilgiler verilmektedir.

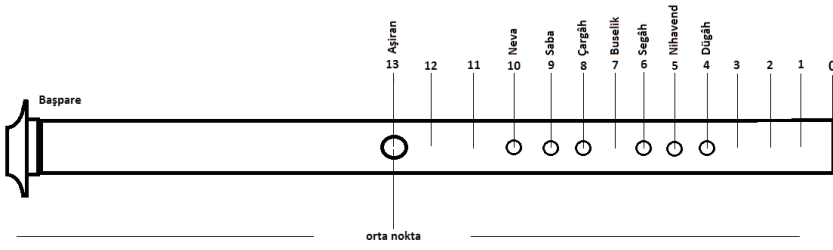
Kadd-ı Şah Mansur²¹

Usbu'a nisbet yirmisekiz usbu' olub sırr-ı huruf ve tabayi' menazil-i kamer ve tabayi-i kevakib seba-i seyyareye ve buruc-i isna aşariyye ile mebtuiye [?] ve sırrı esmaya mazhariyete ve feyz-i akdesten nefha kabiliyete mümkün bir vücud olub üstad-ı kamil ve mükemmel evvela ol vücudun cevf-günde olan süded nefhi himmetin meşk-bil-küşada ve tathirden sonra ol pak ve mutahhar vücuddan yedi esmanın makamını ismi zatı hüviyyetten iraeete yedi ayine-i sakbiye imkanına şu vecihle himmeti tedbir eyleye ki... (Kevserî vr. 220b)

Hâtem Efendi ney üflemeğe geçmeden ve ney açmadan evvel, kişinin bazı özelliklere sahip olması gerektiğine dikkat çekiyor. Bu bilgiler detaylı olarak birinci bölümde ele alınmıştı. Bu özellikler, kısaca, şu şekilde sıralanmaktadır; ay yörüngesinde bulunan izafi noktalar ile neyin birim noktaları arasındaki harflerin sırrına erişmiş, yedi gezegen, on iki burca (on iki burç on iki imam ile ilişkilendirilmiştir) ve Allah'ın isimlerinin sırrlarına erişmiş olmalıdır. En kutsal feyiz nefesi kabiliyetine erişmiş bir vücuda sahip olmalıdır. Üfleme zorluklarından arınmış olmalıdır. Hâtem Efendi, ney deliklerinin Allah'ın yedi ismine mazhar olduğunu ve (deliklerden çıkan seslerin) o isimleri ayna gibi yansıttığını belirtmekte, ney açmak isteyenler için verdiği bilgilerin dikkatle uygulanması gerektiğini vurgulamaktadır.

...ol pak ve mutahhar kamışı paşpare hissesiyle maan iki taksim idüb tamam nısfâ bir nokta vaz oluna. Aşağı canibinde nihayete değin tulû'u menâzil-i kamer süratınca on üç haneye taksim ve ol nısfâ vaz olunan noktayı aşiran açub ondan aşağı üçüncü hanenin nihayeti olan dördüncü noktayı merkez ittihaziyla neva ve beşinci noktayı merkez ittihaziyla saba ve altıncı noktayı merkez ittihaziyla çargâh ve yedinci nokta ki puselik perdesidir. İstimali serçe parmak ile olmalıdır. Zahmetli olmakla puselik perdesi mestur kalub çargâh perdesinin nısfı ile icra olunur. Ve sekizinci noktayı merkez ittihaziyla segâh ve dokuzuncu noktayı merkez ittihaziyla nihavend ve onuncu noktayı merkez ittihaziyla düğâh olur. Mesela: bir beldede kamış açmalık murâd olundukta usbu' ile mizan eyleyüb yirmi altı haneye hesab idüb ba'dehu nısfını on üç haneye taksim idüb elbette ol kamışın âvâzi ve perdeleri sahîh ve sâlim olur. Erbabına malumdur. (Kevserî vr. 220b-221a)

Bu alıntıda Hâtem Efendi kamışın nasıl açılacağını anlatmaktadır. Hâtem Efendi'ye göre temizlenmiş kamış başpareyi de katarak tam ortasından işaretleir. Orta noktadan aşağı uca değin on üç eşit nokta işaretlenir. Ney'in daha önce belirlenen orta noktasına aşiran deliği açılır. Aşiran noktasından aşağıya doğru dördüncü nokta neva, beşinci nokta saba, altıncı nokta çargâh ve yedinci nokta buselik perdesini oluşturur. Bu perde serçe parmak ile kullanılır. Buselik perdesini kullanmak çok zor olduğundan bu perde neyde açılmaz. Onun yerine çargâh perdesi yarım açılarak bu ses elde edilir (icra esnasında). Nihayetinde sekizinci nokta segâh perdesi, dokuzuncu nokta nihavent ve onuncu nokta düğâh olur.

Resim 3. *Hâtem Edvârî'nda şah mansur neyi ve ses deliği ölçüleri*

Hâtem Efendi ayrıca herhangi bir yerde ney açmak icap ederse parmak hesabı ile bu ney'i açmanın mümkün olduğunu, bu işi bilenlerin malumu olduğunu belirtmektedir. Hâtem Efendi ney açımının tarifini tamamladıktan sonra daha önce detaylandırmadığı burçlar ve insan uzuvları arasındaki ilişkiyi anlatmaktadır:

Ve bunun cümlesi eğer zahirde ve eğer batında olan âlemiyanın sebep-i kuvvetleri olup cümlesi felekü'l-buruc ile kevakib-i sevabite müt'e'allik oldu. Ve Hak Subhanehu ve teâlâ on iki burucun her birinde bir hasse ve havass-ı mezbureyi kıyam-ı keyfiyyet-i vücüd ve buruc-ı mezbureden herbirini vücud-u insaniyede olan bir uzva müt'e'allik ve müt'eşâbih eyledi. (Kevserî vr. 221a)

Hâtem Efendi'ye göre tüm insanların, kudretlerinin tamamı gök cisimleri, gök burçları ile ilgilidir ve Yüce Allah, on iki burcu insanın bir uzvu ile ilişkilendirmiştir. Alıntının devamında ise hangi burcun hangi uzva karşılık geldiği anlatılmaktadır:

Evvela hamel vücûd-ı insaniyyede olan re'se müşabih ve dahil-i re's olan her şeye müteallik oldu. Sevr gerden cevza yüdüne ve hıfzı malumat etmekte sineye seretan ve mehbit-i şems-i hakikat olan kalb esed kassam ahlat olan ciğer sünbüle ve mide ve em'â mizan ve sebeb-i nesl olan alet-i tenasül akreb ve sebeb-i kıyam ve kuûd olan fahzeyn kavse ve sebeb-i hareket olan rekbeteyn cedy ve sâkayn delv ve sebeb-i amed ü şüd olan kabeyn ve keff ve pâ ve kezalik Hazret-i Kadir-i mutlak cevârî-i usbu'un dahi her birinde nice havass buyurup her bir kevkebin hâssası vücud-ı insanide bir kuvvete müteallik oldu. (Kevserî vr. 221a)

Hâtem Efendi'ye göre burçlar ve insan vücudu üzerinde karşılık gelen uzuvları aşağıdaki tablolarda verilmiştir;

Tablo 3

Hâtem Edvârında burçlar ve insan uzuvları karşılıkları 1

Hamel (Koç)	Sevr (Boğa)	Cevzâ (İkizler)	Seretân (Yengeç)	Esed (Arslan)	Sünbüle (Başak)
Baş	Boyun	Eller	Göğüs	Kalp	Ciğer

Tablo 4

Hâtem Edvârında burçlar ve insan uzuvları karşılıkları 2

Mizân (Terazi)	Akreb (Akrep)	Kavs (Yay)	Cedy (Oğlak)	Delv (Kova)	Hut (Balık)
Mide ve Bağırsaklar	Üreme organları	Bacaklar	Diz	Baldır kemiği	?

Hâtem Efendi Edvârî'nda yıldızların gücünün insan vücudunda hangi kudrete sahip olduğunu örneklerle anlatmaktadır.

Mesela zuhal insanda olan ulum ve ma'arif ve keşif ve ma'âni ve kuvvet-i maseketeyi zahiren ve batınen hıfz idüb nutfeyi dahi rahimde ve gıdayı bedende hıfz etmekle her biri kendi haddine ba'de'l-vusul bakiyye-i fazalatı fevti rafi ile ihraç eder ve müşteriden kuvvet-i iradi vererek meani zuhura gelür ve merihten hareket ve kudret-i şecâat vücuda gelir. Ve şemsten hayat-ı hayya ve tahkim-ü şevket ve zühreden kuvvet-i zaika ve lezzat-ı şehvaniye ve utarid'den ilm-i sanayi ve zuhurat-ı idrak ve kamerden tekellüm ve harekette sürrat ve cism-i

cismaniyyat ve bu cümleye kâbiliyyet-ı ukûs envarı marifetullahtan tebadür eder. (Kevserî vr. 221a-221b)

Hâtem Edvârında gezegenler ile insanlar arasındaki ilişkiye dair şu örnekler verilmektedir: Zuhâl [Satürn] insanlarda bulunan bilim ve müspet ilimler gibi görünen ve görünmeyen özellikleri, kudretleri saklar, insanda üremenin gerçekleşmesini ve gıdaların öğütülmesi ile bu kudret ve özellikleri kullanır, fazlalıkları ise atar. Bu alıntı ile ilgili olarak Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın 1780 tarihli *Mârifetnâme* adlı eserinin üçüncü bölüm altıncı maddesinde "...bu yıldız [Zuhâl], rahimlere düşen nutfeye şans olsa; bunun tabiatı ve vasıfları, o nutfeye Allah'ın izniyle sirayet edip olan çocukta, bu vasıfların ortaya çıkması tecrübe olunmuştur" denilmektedir (Erzurumlu İbrahim Hakkı 152).

Müşteri [Jüpiter] insana irade kuvveti verir. Merih'ten hareket ve güçlü bir yürek meydana gelir. Şemsten [Güneş] namuslu bir hayat ve büyüklüğü sağlamlaştırır, Zühre [Venüs] tat alma duygusunu ve cinsel gücü artırır. Utarit [Merkür] sanat ilmini, anlama yeteneğini artırır, Kamer [Ay] konuşma ve harekete hız kazandırır. Bu marifetler, özellikler Allah tarafından insan vücudunun tamamına nur olarak zuhur eder. Bu bölümde ele alınan bilgiler on sekizinci yüzyıl eserlerinden olan Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya ait olan *Mârifetnâme* adlı eserinde de görülsede *Hâtem Efendi Edvârî*'nde ney ile ilişkilendirilmektedir. Örneğin, *Mârifetnâme*'de Zühre'nin cinsel gücü artırdığı ve bu yıldızın cuma gününe hâkim olduğu belirtilmiştir. *Hâtem Edvârî*'de da bu bilgilerin yanı sıra Zühre'nin neyde segâh perdesine karşılık geldiği bilgisi de verilmiştir (Tablo 2).

Hâtem Edvârî alıntısında burçlar, gezegenler ve insan vücudu uzuvları arasındaki ilişkiye dair verilen bilgilerin hemen ardından "fasıl" başlıklı kısma geçilmektedir. Bu kısma dair *Hâtem Edvârî*'nden yapılan alıntı aşağıda verilmiştir:

Fasıl: ve bu fününun sâ'ir fünün arasında ehli uşşaka lazım olması ne cihettedir beyan oluna ve bununla terakki dahi oluna. Malum oluna ki; halk bu fenne tahsîn-i savt fi'l-Kur'an-ı Kerim emir resul aleyhisselamdır, anda muhtaç olurlar. Zira bu ilimden gayrı tahsin-i savt müfid değildir. Kale'n nebiiyyü Sallallahu aleyhi ve sellem *zeyyinu'l-Kur'ane bi esvatikum fe inne savte'l-hüsni yezidu fi'l-Kur'an i*

*hüsne*²² ve kâle aleyhisselam *li külli şey'in hilyetün ve hilyetül'- Kur'an es-savtül-hüsni*²³ ve kâle aleyhisselam *ikrau'l-Kur'an bi luhuni'l-arabi*²⁴ ve kâle'n-nebiyyi a.s. *i'lenu haze'n-nikahi ve caluhufi'l-mescidi ve dri-bu aleyhi bi'd-dufufi*²⁵ revahu et-Tirmizi en Ayişe (r.a.). Bu fenni telif etmeden garazları ol idi kim ervah ve nüfus alem-i kuds-i me'nus kılalar idi mücerred lühud harb degil idi. Zira nefse, nagamat-i mülayeme istima etmekten bast hasıl olur. Ve dahi musâhabet-i nüfus-i aliye ve mücaveret-i alem-i ulviyyeyi tezkir ider. Onun içindür kim nefsi kendü kalıbını ol halde harekete götürür ve raks ettirir lakin tenin sıkleti hasebiyle urûc edemez. Az olur ki yerinden müfârekat ider. Nitekim Eflatundan rivayet “hareke fi semî'al-gınâ Bi-kemâli edabe mate tûba”. (Kevserî vr. 221b)

Yukarıda verilen alıntıda Hâtem Efendi ilimler arasında Allah âşıklarına musiki ilminin neden gerekli olduğunu anlatmaktadır. Hâtem Efendi'ye göre *Kur'an-ı Kerim* güzel sesle okunmalıdır ki bu Hz. Muhammed'in emridir. Bu fikri de çeşitli hadislerden alıntılar yaparak güçlendirmektedir. Yukarıda verilen alıntının Eflatun'dan bir rivayeti de içine alan kısmı “bakiyye” bölümünde *Kevserî Mecmuası*'nda tekrar yazılmıştır.

Hâtem Edvârında Dördüncü Bölüm ve Açıklaması

Geleneksel edvâr kitaplarında musikinın şerefli bir ilim olduğunun ispatı için Safiyüddin Urmevî'ye atfedilen deve hikâyesi anlatılmaktadır. *Hâtem Edvârı*'nın dördüncü bölümde ise musikinın dinî açıdan uygun olduğunun ispatı için hadislere ve din büyüklerinden rivayetlere yer verilmektedir.

Ençeş

Bir abd-i siyah olub hacc-ı veda senesi harem-i humayun develerini, faid ve sayık olmak üzere ana tefvîz buyurulmuşdu. Hoş elhan olmağla develeri teşvik için hûrî- h'ân ve nağmekar olurdu. Üstürân dahi onun istimâ'ıyla ser-keşân olub hareket-i zaile onlarda hasıl olurdu. Bir gün develer ziyadece harekete geldiklerinde Hazret-i Serdar-ı Kevneyn aleyhisselatu vesselam²⁶ develer üzere mihaffe²⁷ olan zenan belki zahmet ve sıklet çeküb bir yerleri ağrıyub veya havf ideler deyu *ruveyden ya Ençeş ve rıfkan bil-kavarire*²⁸ buyurdular. Yani şişeleri kırarsın yap yap nağmekar ol ki develer dahi pek harekete gelmeyeler ki züccâceye müşâbih olan zu'afâ-yı nisvân belki

bir kederle tekeddür ideler deyu buyurdu ve bir rivayette *ya Enceşe ruveyden sevkak bil-kavarîr* ve rivâyet-i uhrâda diyecek *ya ebhaşa ruveyden sevkak bil-kavanir*²⁹ buyurmuşlardır ki meâlları birdir. Evvela nisvânda Ümmü Süleym dahi beraber idi deyu istîâbda musarrahtır. (Kevserî vr. 222a, Hâşim 48)

Hatem Edvarî'nda yer verilen yukarıdaki “Enceşe” başlıklı alıntı günümüz Türkçesine şu şekilde aktarılabilir: Siyahî köle Enceşe Harem-i Hümayun'un develerine bakmak ile görevlendirilmiştir. Develeri yönlendirmek için kısık ve boğuk bir sesle nağmeler okurdu. Develer de bu nağmelerden dolayı itaatsiz olurlardı. Bir gün develer daha da fazla hareket etmeye başlayınca Hz. Muhammed (s.a.v.) develerin üzerinde bulunan kadınlar zahmet, sıkıntı çeker bir yerleri ağrır veya korkarlar diye: “Oldukça yavaş ol. Ya Enceşe şişe taşırımışçasına yumuşak ol” buyurdular. Yani şişeleri kırarsın, hoş nağmeler okumaya devam et ki şişe misali zayıf kadınlar belki bir kederle kederlenirler. Başka bir rivayette de “ya Enceşe şişe taşırımış gibi yavaş ve yumuşak ol” buyurmuşlardır. Bu kadınlar arasında Ümmü Süleym bile vardı. Bu rivayet tamamen açıktır.

Alıntıdan anlaşılacağı üzere “Enceşe” başlıklı bu alıntıda amaçlanan musikinin İslami açıdan uygunluğunun ortaya konulmasıdır. *Hâtem Edvârî*'ndan alıntı yapan Hâşim Bey ise *Mecmuâ*'sına “Enceşe” alıntısını özet olarak almıştır (Hâşim 48). Hâşim Bey'e göre bu hadis peygamberimize ait değildir. *Mecmuâ*'da hadis şu şekilde verilmiştir: Veda Haccı senesi peygamberimiz tarafından Enceşe hazretlerine değerli bir konuşma buyrulmuştur. Peygamberimiz, şarkı söyleyip develeri fazlaca etkileyip harekete geçirmemesi ve Harem-i Hümayunlarını rahatsız etmemesi konusunda Enceşe'yi uyarmıştır (Hâşim 48). *Hâşim Bey Mecmuası* ile *Kevserî Mecmuası* alıntıları arasındaki anlam farklılıkları dikkat çekicidir.

İmam-ı Malik

Ve hukiye Ebu'l-ferec el-İsfahânî *Kitab-ı Eganîye* ennel imam-ı Malik İbni Enes r.a. Semia mentaganna şeyen alagayrı sevabil Eganî nam kitabında Ebu'l-ferec el-İsfahânî der ki sahib-i mezheb olan İmam-ı Malik Hazretlerinin bir mahalde bir kimse teganni ederken mesmû'ı olub tertib-i nağme-kârîde hatası olduğuna muttali oldukça *fe ahrece re'sev min kuvvetin ve reddehu ilese-sevabi* pencereden başını

uzadıb ol hanendeye hatasını ifade ve talim eyledi. Ve dürüstünü söyledi. *fesseluhu zalike eşşahsu li yuidehu* ol kimse dahi bir kerre ihlam ile ahzı mümkün olmayub bir kerre dahi talim buyurun deyu recamend oldu. *fe kalle hatta takulu ehaste min Malik bin Enes* İmam dahi dedi ki “sana talim ederim. Lakin benden ahzını söyleyüb vesair ilim gibi benden rivayet eylediğini isterim” deyüb ol kimseye lüzumu kadar tekrar ile talim ve tefhim eyledi. (Kevserî vr. 222b-223a, Hâşim 46-47)

Hatem Edvari’nda, Şerif Ebu’l-ferec el-İsfahânî’ye ait *Kitab-ı Egâni* adlı eserinde bulunduğu belirtilen İmam-ı Malik alıntısı günümüz Türkçesine şu şekilde aktarılabilir: İmam Mâlik bin Enes (Allah ondan razı olsun) hazretleri bir gün bir şarkıcıyı işitti. Şarkıyı yanlış bir makamla söylediğini işittiğinde pencereden başlarını uzatıp o şarkıcıya hatasını söyleyip, doğrusunu meşk ettirdiler. O kişi de, bir defa meşk ile kavramak mümkün olmadığından bir defa daha meşk ettirmelerini rica ettiğinde Mâlik bin Enes İmam buyurdular ki; “Seni çalıştırırım, fakat benden meşk eylediğini söyleyip diğer ilimler gibi benden nakledildiğini söylemeni istiyorum.” dedi ve o kişiye yeterince tekrar ile meşk edip anlattı.

İmam-ı Azam

Ve hukiye İbni Kuteybe ve gayrihi an-Ebû Hanife r.a. Abdullah bin Kuteybe ve gayrıları dahi İmam-ı Azam ve Hemmam akdem sahibi mezhebini bin-Sabit r.a. dan nakil ve hikâyet eyledi ki *İnnebû kâne lehû cârûn ve kâne fi külli leyletin yuganni ve yegûlü*. Hazreti İmam’ın bir komşusu vardı. Beher gece teganni idüb bu beyitle nağmekar olur idi. Beyt: *Edâûni ve ey feten edâûni li yevmin kerihetin ve sidâdi sugr*. Ol hemsaye-i imam olan kimseye Ebu Hammad dirlerdi. Süpründi cem idüb fûrûht ederek onunla teayyüş iderdi. Gecelerde vakt-i neşât ve inbisatda Ubeydullah İrci’nin şiirinden bu beyti kail ve nağmekarlığa mail olurdu. Mail beyt; beni zâyî’ edenler, beni zâyî’ eylemedi. Belki cenk ve bir serhaddi kapamak için hıfz olunmağa layık biriketi zayi eylediler ki vaktinde bir askere bedel veya bir serhadde burc gibi sedd olurdu demek olur. *Ve kâne yestemiu ileybi*. Hazreti İmam saadethanesinden onu dinlerdi. *Ve innnebû fegide savtehbû feseele anhû fegile lehû*. Hazreti İmam bir iki gece ol şahsın savtını istima idemeyüb sebebinden sual buyurmalayla, dediler ki: *innnebû vücide*

billeyli ve süccine fi sicni İsa'l-emîrû. Ol hemsayenizi gece aseslerhanesinde haricinde bulub Emir İsanın zindanında mahpustur deyu haber virmeleriyle: *Felebise Ebû Hanife radiyallahü anhü amametü ve teveccebe ilelemiri fe abrecebu.* Ol şahsı emir İsa'nın zindanından çıkarub götürdü. (Kevserî vr. 223a-223b, Hâşim 47-48)

İmam-ı Azam alıntısı *Kevserî Mecmuası*'nda varak 223a ve 223b'de ve Hâşim Bey *Mecmuası*'nda 47. ve 48. sayfalarda yer almaktadır. Bu alıntı günümüz Türkçesine şu şekilde aktarılabilir: İbni Kuteybe ve diğerleri İmam-ı Azam Ebu Hanife (Allah ondan razı olsun) hazretlerine hikâye edip dediler ki: Hazreti İmam'ın bir komşusu vardı. Her gece şarkı söyleyip şu beyitle nağmekar olur idi. Beyt: *Edauni ve ey feten edauni li yevmin kerihetin ve sidadi sugr.* O imam komşusuna Ebu Hammad derlerdi. Çöp toplayıp satarak onunla hayatını idame ederdi. Geceleri eğlence ve ferahlık vaktinde Übeydullah İrci'nin şiirinden bu beyit ile nağmekârlığa istekli olurdu. Mail beyit: “Beni yok edenler, beni yok etmedi. Belki cenk ve bir sınırı kapamak için korunmaya layık briketi yok eylediler ki vaktinde bir askere bedel veya bir sınır burcu gibi set olurdu.” anlamına gelmektedir. Hazreti İmam saadethanesinden onu dinlerdi. Hazreti İmam bir iki gece o kişinin sesini duyamadıklarında sebebini sorduklarında, dediler ki: “O komşunuzu gece bekçileri dışarıda bulup Emir İsa'nın zindanında hapsedilmiştir” diye haber vermeleriyle, O şahsı Emir İsa'nın zindanından çıkarıp götürdü.

Hâtem Edvârında Bakıyye Bölümü

Bakıyye bölümü daha önce de bahsedildiği gibi *Kevserî Mecmuası*'nın müellifi tarafından önceki sayfalardan yarım kalmış bir sayfaya üstü çizilerek yazılmış, eksik kalmış bir bölümün kalanı diyebiliriz. Bu durumu Kevserî “Hâtem Edvarı'nın Kalanıdır” şeklinde başlık olarak belirtmiştir.

Edvar-ı Hatem'in Bakıyyesidir

Eflakdan mahbûb nağmeler işidirdim dir idi ondan sonra hükema bu ihtiraat-ı elhan eylediler. Ve dahi bilmek gerektir kim anların bu fennini telif itmeden garazları ola idi kim ervah ve nüfus âlem-i kudsi menus kalalar idi, mücerred lühud tarab degil idi. Zira nefse, nagamat-ı mülayime istima' itmekden bast hasıl olur. Ve dahi musâhabat nüfus-u aliye ve mücaveret-i alem-i ulviyyeyi tezkir ider. Onun içündür kim nefsi kendü kalıbın ol halde harekete getirür ve raks

itdürür lakin tenin sıkleti hasebiyle urûc idemez. Az olur ki yerinden müferekât ider. Nitekim, Eflatun'dan rivayet *hareke-i fi semi'al-gınâ bikemali edabe mate tûba* ve dahi bilmek gerekdir kim fenne musiki dedikleri niçündür malum oluna; zira “musi” lügat-i Yunanca nağmeler demek olur. Ve “ki” demek mevzun demek olur. Pes bu fenni dahi nagamat-ı müstenidenin keyfiyeti telif idigünden ötürü musiki derler. Nukile min kitab. (Kevserî vr. 198a)

Yukarıda verilen alıntı günümüz Türkçesine şu şekilde aktarılabilir: Bilgeler göklerden sevilen nağmeler iştirdim derdi ve bunun üzerine şarkıları buldular. Bilinmelidir ki, kim bu bilimi yazmaya maksatları olsaydı, ruhlar ve insanlar tanrı âleminde alışkın kalırlardı. Yalnız kabir mutluluk değildir. Zira nefse uygun nağmeler dinleyerek Allah'ın lütfûna ulaşılır. Bu nağmeler ruhlar ile sohbeti ve ruhlar âlemi ile komşuluğu da hatırlatır. Onun içindir ki, kimin nefsi bedenini harekete geçirir ve dans ederse bedeninin ağırlığı nedeniyle yükselemez. Nadiren yerinden ayrılır. Eflatun'dan şu bilgi rivayet edilmiştir: “Bir kimse bir musiki eserini tam anlamıyla dinlediğinde onun verdiği güzel manevi duygulardan dolayı coşar, harekete geçer.” Bilinmelidir ki bu bilime neden musiki denilmiştir: “musi” Yunancada “nağmeler” demektir. “ki” ise vezinle yazılmış demektir. Bu bilime, nağmeler anlamına dayandırılarak ve bir usule bağlı olmaksızın musiki denilmiştir. Kitaptan (*Akovalızade Hatem Efendi Edvarî*'ndan) nakledilmiştir.

Sonuç

Akovalızâde Hâtem Efendi'nin Türk musikisi tarihi için çok önemli olduğu düşünülen bir Edvârî'nin olduğu görülmüş ve bu edvâr'dan alıntı yapıldığı tespit edilen üç kaynaktan yararlanılarak içeriği anlatılmaya çalışılmıştır.

Neyin tasavvufi yönünü, mükemmeliyetini ortaya koymak için birçok nazariyat kitabı gibi *Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârî*'nda da ney, rivayetlere ve ebced hesabı kullanarak gezegenlere, günlere, meleklerle ve Esmâü'l-Hüsna ile hatta Hz. Âdem ve Hz. Havva ile ilişkilendirilmiştir. Diğer edvâr kitapları göz önüne alındığında, çok istisnai belki de tek örnek olarak ney yapımını parmak hesabı kullanarak çok anlaşılır bir dil ve yöntem ile izah etmiştir. Ayrıca, *Hâtem Edvârî*'nda musikinin dini açıdan uygunluğu, çeşitli hadis ve mezhep imamlarına dair çeşitli kaynaklardan yapılan alıntılara dayandırılarak anlatılmaya çalışıldığı görülmüştür. *Hâtem Edvârî*'nin tamamının bu

alıntılar olmadığı söylenebilir. *Hâtem Edvârî*'nda bulunduğu tahmin edilen ve daireler ile anlatılan birçok (bir alıntı dışında) konuya ne *Keveserî Mecmuası*'nda, ne *T 1856*'da ve ne de *Hâşim Bey Mecmuası*'nda yer verilmemiştir. Bu çalışma sonrasında *Hâtem Efendi Edvârî*'nin müellif nüshası ya da en azından istinsahının ortaya çıkması ümit edilmektedir.

Açıklamalar

- 1 Ramiz, (1735-1788) Tarih ve tezkire yazarı, şair. Râmiz Efendi, bilhassa biyografi alanında verdiği eserlerle XVIII. yüzyılın önemli simaları arasında yer almıştır (Erdem 451).
- 2 Bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografi (Devellioğlu 1289).
- 3 Din dışı Türk musikisinin en büyük birleşik sözlü formlarından biri. Kar-ı natıkların güftesinin her mısraı bir ilişki kurularak ayrı bir makam veya usulden söz eder. Her mısra, içinde geçen makam ve usulde bestelenir. Besteciler bu eserler ile hem ustalıklarını göstermek hem de eğitim amaçlı kullanmak için yapmışlardır (Özkan 104-105).
- 4 Kasidenin tam metni için bkz. Varışoğlu 204-205.
- 5 Hâtem divanlarına iliştirilmiş bir edvâr olabilir düşüncesi ile araştırma genişletilmişse de tüm nüshalarına ulaşmak mümkün olmamıştır.
- 6 *Keveserî Mecmuası* üzerine iki çalışma yapılmıştır. İlk çalışma mecmuanın başlıklarını ele alan bir kitapçuktur, çeviri ya da sadeleştirilmiş metin içermez (Bkz. Popescu-Judet, Eugenia (1998). *XVIII. Yüzyıl Musiki Yazmalarından Keveserî Mecmuası Üstüne Karşılaştırmalı Bir inceleme*). İkinci çalışma da yine eserin genel özelliklerinin anlatıldığı bir makale çalışmasıdır, çeviri ya da sadeleştirilmiş metin içermez. *T 1856* ve *Hâşim Bey Mecmuası* üzerine çalışmalar yapılmışsa da *Hatem Edvârî*'nin içeriğine dair bilgiler eksiktir, var olan bilgiler ise araştırmacılar tarafından fark edilememiştir.
- 7 *Keveserî Mecmuası* müellifinin Nayi Mustafa Keveserî Efendi olduğu bilgisi dışındada hemen hemen hiçbir bilgi yoktur. Yaptığımız araştırmaya göre Nayi Mustafa Keveserî 1808'de vefat eden Yenikapı Mevlevihanesi neyzenbaşısı «Mücellid Mustafa İstanbullu» olabileceği şimdilik ihtiyati bir kayıt olarak düşünülebilir.
- 8 *Hâşim Bey Mecmuası* üzerine yapılan bazı çalışmalarda bu alıntı, basımdan kaynaklanan zorluk nedeniyle olsa gerek, yanlış okunmuş ve “Akovalı Hanım Efendi” olarak kaydedilmiştir (Tırışkan 62).
- 9 “ن وَالْقَلَمُ وَمَا يَسْطُرُونَ” (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki... *Kur'an-ı Kerim*, Kalem 68/1.
- 10 Allah'ın ilk yarattığı şey kalemdir. Müslim, 2653.

- 11 *Keuserî Mecmuası*'nda bu beyit tam olarak okunamamaktadır. *Divan-ı Kebir*'den alıntı olduğu belirlenen bu beyitte farklılıklar da vardır. Eksik kelimeler ve farklılıklar *Divan-ı Kebir*'e göre tamamlanmıştır. *Divan-ı Kebir*'de beyit şu şekilde yazılmıştır: “من نهانی ز جبرئیل امین / جبرئیل دگر امین دارم”
- 12 Benim gizlide Cebrâil-i Emîn'den başka bir Cebrâilim var. Mevlânâ, *Divan-ı Kebir*, 1755/5.
- 13 Sus, bir an artık; izin olsaydı, İhvân-ı Safâ'nın kulağına kimsenin söylemediği sırrı söyledim. Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*, 11/11.
- 14 Kuşların Dili
- 15 Gazali, 1986: İhyâu Ulûmî'd-din, IV, 322. (İhlas sırlarımdan bir sırdır, onu kul-larımdan sevdiğime veririm).
- 16 “وَإِنْ مِّنَ الشَّيْءِ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ” Her şey O'nu hamd ile tespih eder, *Kur'ân-ı Kerîm*, İsra 17/44.
- 17 Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde Feridüddin Attar'ın bazı sözleri yorumlanmışsa da aynı alıntı olmamakla birlikte Hz. Ali'nin kuyuya sırlarını fısıldaması ile ilgili olarak bazı hikâyeler de mevcuttur. Vatan ve zeki balık konulu hikâyede: “Haydi! Danışma zamanı değil, yol tut. Sen, Ali gibi kuyuya ah edip söyle. O ahın sırdaşı çok nadirdir (Mevlânâ 536). Başka bir hikâyede ise “senin sırrından bir ah etmek istesem başımı Ali gibi kuyuya sokarım” (Mevlânâ 803) gibi hikâyelerde aynı rivayete atıf yapıldığı görülse de ney ile ilişkisi yoktur. Dede Ömer Ruşeni'nin *Nây-nâme*'sinde (XV. YY), Şeyh Galib'in gazellerinde (XVIII. yy) Hz. Ali, kuyu ve ney ile ilgili rivayet açıkça görülür. Dede Ömer Ruşeni'nin *Ney-nâme*'si *Keuserî Mecmuası*'nda son bölümde “Hazret-i Ruşeni'nin Nây Nâmesi-Esrâr-ı Nây Nâme” başlığı altında verilmiştir (Kevserî vr. 233b-234a).
- 18 T 1856'da “beş parmak” yazılıdır.
- 19 Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan uzunluk, arşın.
- 20 T 1856'da sonradan “yirmi” yazısı eklenmiştir. *Keuserî Mecmuası*'nda yoktur. Yirmi dört eklenmesi gerekir.
- 21 Şah Mansur'un boyu
- 22 Buhari, *Tevhid*, 52. (Kuran'ı seslerinizle güzelleştiriniz; çünkü güzel ses Kuran'ın güzelliğini daha da arttırır).
- 23 Abdürrezzak, *Salat*, 4173. (Her şeyin bir süsü vardır Kuran'ın süsü de güzel sestir).
- 24 Beyhâkî, *Şuabü'l-İman*. (Kuran'ı Arap nağmeleriyle okuyunuz).
- 25 Buharî, *Nikâh*, 63; Tirmizî, *Nikâh*, 6. (Nikâhı ilan ediniz, onu mescitlerde yapın, üzerine de def vurun).
- 26 Hz. Muhammed (s.a.v.).
- 27 Devenin üstüne konulan bir nevi sepet.
- 28 Oldukça yavaş ya Ebahşe şişe taşırmışçasına yavaş ol.
- 29 Ya Ebahşe şişe taşırmış gibi yavaş ve yumuşak ol.

Kaynaklar

- Attar, Feridüddin. *Mantık al-Tayr*. Çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Beyhâkî, Ebûbekr Ahmed b. Hasen (458/1092). *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1346.
- Buhârî, Ebû Abdillâh ve Muhammed b. İsmail. *Sahibu'l-Buhârî*, Daru İbn Kesir, 1497-1987.
- Celâleddin Abdurrahman cs-Suyûtî. *el-Câmiu's-Sağîr fi Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, vol. II, 1954.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Aydın Kitap Evi Yayınları, 2012.
- Ekinci, Mehmet Uğur. "The Kevserî Mecmûası Unveiled: Exploring an Eighteenth-Century Collection of Ottoman Music." *Journal of the Royal Asiatic Society*, 2012, ss. 199-225.
- Erdem, Sadık (2015). "Râmiz." *Türk İslam Ansiklopedisi* (İSAM), 02 Şubat 2016, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=340451>
- Erguner, Süleyman. *Ney Metodu*. Erguner Müzik Yayınları, 2007.
- Erzurumlu İbrahim Hakkı. *Marifetnâme*. Sad. Durali Yılmaz ve Hüsnü Kılıç, Çelik Yayınevi, 2015.
- Fonton, Charles. *18. Yüzyılda Türk Müziği*. Çev. Cem Behar, Pan Yayıncılık, 1987.
- Hâşim, Hacı Mehmed. *Mecmûa-i Kârâ ve Nakışhâ ve Şarkıyât*. Kayolızâde Yahyâ Harîrî Matbaası, 1864.
- İmam Gazalî. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü Ulûmî'd-dîn*. Çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, 1986.
- Kevserî, Mustafa. *Kevserî Mecmuası*. Milli Kütüphane. No. Mf 1994 A 4941.
- Mevlânâ. *Mesnevi*. Çev. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, 2013.
- Mevlânâ Celâleddîn Muhammed. *Divân-i Kebîr: Külliyyât-ı Şems yâ Divân-i Kebîr*. Nşr. B. Furûzânfer, ilk baskı I-X, 1336-1345 hş./1957-1966.
- Molla Câmî. *Ney'in Feryadı/Nay-Name*. Çev. Üzeyir Aslan, Sufi Kitap, 2007.
- Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velveleleri*. Ötüken Yayınları, 2014.
- Popescu-Judetz, Eugenia. *XVIII. Yüzyıl Musiki Yazmalarından Kevserî Mecmuası Üstüne Karşılaştırmalı Bir İnceleme*. Çev. Bülent Aksoy, Pan Yayıncılık, 1998.
- T 1856, *Edvâr-ı İlm-i Musiki*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. No. T1856. vr. 63a-65a.
- Tırışkan, Ahmet Gürsel. *Hâşim Bey'in Edvârı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, 2000.
- Varişoğlu, M. Celal. *Hâtem Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli metni ve incelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, 1997.

- Varışoğlu, M. Celal. “Türk-İslâm Sanatlarının Felsefesi Bağlamında Müzik-Şiir Yakınlaşması ve Hâtem Divanı’nda Musiki.” *TÜBAR*, no. XIV, 2003.
- Yalçın, Gökhan. “Hâşim Bey Mecmuası Edvâr Bölümünün Kaynakları.” *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, no. 9, vol. 5, 2014, ss. 2053-2074.
- Yıldırım, Ali, ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Teknikleri*. Seçkin Yayıncılık, 2008.

A Manuscript of Ottoman/Turkish Music of Eighteenth-Century: Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı*

Gökhan Yalçın**

Abstract

Akovalızâde Hâtem Efendi is a divan literature poet who lived in the eighteenth century. According to several studies it is understood that Akovalızâde Hâtem Efendi has aspects of music as well as poetry, even he wrote an edvâr. But apart from this, there is almost no information, especially about the content of Hâtem Edvârı. The aim of the study is to introduce the edvâr of Akovalızâde Hâtem Efendi and its general features to the history of Turkish music theory at least from second sources. For this purpose, three works (*Kevserî Mecmuası*, the manuscript named *Edvâr-ı İlm-i Musiki* dated 1806 and numbered “T-1856” exist in the Istanbul University Library and *Hasım Bey Mecmuası* dated 1864) are examined which are mentioned *Hâtem Edvârı* and the information about *Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı* are compiled and it has tried to reveal the outline and content of the edvâr.

Keywords

Turkish music, edvâr, Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı, Kevserî mecmuası, Hâşim Bey mecmuası, Edvâr-ı İlm-i Musiki.

* Date of Arrival: 12 February 2016 – Date of Acceptance: 8 November 2016

You can refer to this article as follows:

Yalçın, Gökhan. “Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı/Türk Musikisi Yazılı Kaynağı: Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârı.” *bilig*, no. 101, 2022, pp. 135-162.

** Assoc. Prof., Harran University Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Division of Music Education – Sanliurfa / Turkey

ORCID: 0000-0003-2604-9745

gyalcin@harran.edu.tr

Сочинение по османско-турецкой музыке XVIII века: «Эдвар» (Edvâr) Аковалызаде Хатема Эфенди*

Гёкхан Ялчын**

Аннотация

Аковалызаде Хатем Эфенди — османский поэт и ученый XVIII века, представитель классической литературы (диван). Согласно исследованиям, Аковалызаде Хатем Эфенди писал стихи, занимался музыкой, он оставил сочинения о поэзии, а также по теории музыки (эдвар). Однако, помимо этих сведений, информация о нем недостаточна, практически неизвестно о содержании упомянутого сочинения по теории музыки – эдвара. Целью исследования является введение эдвара Аковалызаде Хатема Эфенди, в его общих чертах, в историю теории турецкой музыки, опираясь, по крайней мере, на сведения из вторичных источников. С этой целью исследуются три произведения, в которых упоминается «Хатем Эдвары» (Hâtem Edvârî) – это Кевсери Меджмуасы; рукопись под названием «Эдвар-и Ильм-и Мусики», 1806 года за номером Т-1856 (библиотека Стамбульского университета) и датированная 1864 годом Хашим-бей Меджмуасы. На базе этих сочинений, а также сведений об Аковалызаде Хатеме Эфенди сделана попытка дать характеристику его сочинения по теории музыки и раскрыть его содержание.

Ключевые слова

Турецкая музыка, эдвар, Аковалызаде Хатем Эфенди, Кевсери Меджмуасы, Хашим Бей Меджмуасы, Эдвар-и Ильм-и Мусики.

* Поступило в редакцию: 12 февраля 2016 г. – Принято в номер: 8 ноября 2016 г.

Ссылка на статью:

Yalçın, Gökhan. "Bir XVIII. Yüzyıl Osmanlı/Türk Musikisi Yazılı Kaynağı: Akovalızâde Hâtem Efendi Edvârî." *bilig*, no. 101, 2022, pp. 135-162.

** Доц., д-р, университет Харрана, педагогический факультет, отделение изящных искусств, кафедра музыкального образования – Шанлыурфа / Турция

ORCID: 0000-0003-2604-9745

gyalcin@harran.edu.tr